

Trădători vs. patrioți la finalul Marelui Război. Excluderea lui Constantin Stere de la Universitatea din Iași

Cătălin Botoșineanu

Cuvinte cheie: *Constantin Stere, Universitatea din Iași, Primul Război Mondial, excludere, trădare*

Introducere

În timpul Marelui Război, o parte a politicienilor Partidului Conservator, dar și unii profesori ai celor două Universități din fostul Regat, între care Constantin Stere și Virgil Arion de la așezământul academic din Iași, și-au văzut confirmate predicțiile privind superioritatea militară a Puterilor Centrale și eșecul României alături de Antanta. Finalul conflagrației însă, favorabil intereselor naționale ale țării, a adus oprobiul public multora dintre opozanții liniei oficiale și, în cele din urmă, ieșirea din prim-planul vieții politice sau excluderea din universitate pentru profesori.

Războiul nu a modificat doar granițele dintre statele beligerante, dar a și schimbat relațiile dintre oameni, transformându-le iremediabil destinul. În cazul românesc, liderii politici care au susținut Puterile Centrale au avut de înfruntat ulterior marginalizarea în perioada interbelică. Aproape fără excepție, în spațiul public acestora le-a fost atașată o imagine diabolizată. Încă din perioada războiului, acuzația de trădare a intereselor naționale devenise o tradiție în discursul politic. Antantofilii, în cursul anului 1917, și germanofilii, în perioada martie-octombrie 1918, și-au identificat în mod succesiv adversarii politici cu apelativul de trădător. Opera de „regenerare morală” care a însoțit nașterea României Mari a fost dublată de „epurarea” celor care „au trădat”¹. În acest fel, în instituțiile

---

¹ În funcție de situația României în război, conceptul de „trădător” sau de „colaboraționist” a glisat în perioada anilor 1917-1918. Asupra celor două concepte și a cazurilor care le-au ilustrat, vezi excelenta analiză a istoricului ieșean Mihai Chiper, capitolul „Declasarea civică după Primul Război Mondial. Când «trădătorii» își apără

statului, interbelicului românesc a debutat sub auspiciile căutării „germanofililor” și stabilirii vinovaților perioadei 1916-1918². În acest început tumultuos, „trădătorul” principal a devenit profesorul Universității din Iași și omul politic C. Stere³.

Episoadele suspendării și ale încercărilor de a-l readuce la Universitatea din Iași sunt semnificative pentru înțelegerea arhitecturii sistemului de învățământ superior românesc, dar și a mizelor politice care, de multe ori, au marcat viața academică. În același timp, așază într-o altă lumină „deceniul infernal” din biografia lui C. Stere⁴. În textul de față, voi prezenta momentele importante ale dosarului său, instrumentat la Universitatea din Iași. În opinia mea, modul în care s-a realizat eliminarea universitarului conține intriga întregului caz Stere, așa cum acesta a fost „deferit” în politica românească interbelică. Componenta academică a fost puțin cunoscută și valorizată istoriografic în ansamblul dosarului.

Zigu Ornea, cel mai important biograf al lui C. Stere, a folosit surse la mâna a doua în dosarul academic al omului politic, minimalizând și, oarecum, ratând contextul excluderii din Universitate și eforturile făcute pentru a-l reintegra. În același fel eronat, prezintă suspendarea acestuia, situația lui Stere după suspendare (fiind plătit cu o parte din salariu doar la intervenția lui Brătianu), poziția Ministerului față de solicitarea Universității de reintegrare a lui Stere, argumentele Universității etc.

---

onoarea”, în *Pe câmpul de onoare. O istorie a duelului la români*, Humanitas, 2016, p. 187-213.

² Lucian Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, Humanitas, 2009, *passim*.

³ Constantin Stere (1865-1936) a fost om politic și scriitor român, născut în ținutul Soroca, în Basarabia Țaristă. După revenirea din detenția din Siberia, C. Stere a urmat studiile universitare la Iași unde, după absolvire, începând cu anul 1901, a ocupat Catedra de drept constituțional și administrativ a Facultății de Drept; de asemenea, la Universitatea din Iași a ocupat demnitatea de rector între 1913 și 1916. S-a numărat printre fondatorii revistei ieșene *Viața Românească*, a fost unul dintre ideologii mișcării poporaniste, membru marcant al liberalilor, pentru ca, după război, să devină unul dintre cei mai importanți lideri țărăniști. A fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia (aprilie-noiembrie 1918) și unul dintre actorii importanți ai Unirii Basarabiei cu România. Deși rămâne în Bucureștiul ocupat de trupele germane, fiul său, Gheorghe Stere, va lupta în armata română în timpul Primului Război Mondial. Pentru un tablou mai complex al personalității lui C. Stere, vezi volumul: *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere*, coord. Ion Gugeac, Gheorghe Cliveti, Gheorghe E. Cojocaru, Iași, Vasiliana 98, 2016.

⁴ Anii interbelici ai vieții lui C. Stere au fost cei mai zbuciumați din întreaga sa existență (Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. 2, București, Editura Cartea Românească, 1991, cap. II).

Ceea ce este de neînțeles este modul cum Z. Ornea dă credit unor relatări din presă, inventând astfel dialoguri în ședințele din cadrul așezământului universitar, situații care însă nu sunt confirmate de documentele de arhivă, corespondență inexistentă între unii profesori și Ministerul de profil în cazul Stere⁵.

În al doilea rând, pornind de la contextul suspendării din martie 1919 și trecând prin încercările de a-l readuce la catedră, pe fondul amnistierii infracțiunilor comise în perioada războiului, cazul Stere prezintă unele particularități care dezvăluie nu atât o practică judiciară, cât mai ales o linie juridică imprimată de statul român asupra dosarelor „foștilor germanofili”. Asupra acestora, liberalii au proiectat un întreg mecanism de denigrare, atributul de „trădători” orientând de cele mai multe ori percepția opiniei publice.

Miza textului meu nu este aceea de a-l disculpa pe C. Stere. Dacă a fost trădător sau nu, din perspectiva legislației românești interbelice, este mai puțin important în ecuația studiului de față. De altfel, așa cum vedea, la nivel oficial statul român manifestă după război o anumită reținere în a califica drept „trădare” atitudinea celor care au rămas în București după retragerea din iarna anului 1916. Apoi, la nivelul instanțelor românești, cele civile mai ales, nu exista o jurisprudență a faptelor penale presupuse de starea de război, lucru care a îngreunat încadrarea și instrumentarea acuzațiilor. În cele din urmă, după 1919, „trădarea” a rămas o acuzație vehiculată mai mult de opinia publică decât judecată în instanțele judiciare.

Din păcate, C. Stere nu a lăsat posterității însemnări despre suspendarea de la Universitatea din Iași, precum cele asupra campaniei politice declanșate împotriva sa. Cauzele acestei lacune sunt multiple, însă, din punctul nostru de vedere, tăcerea arată modul în care profesorul a ales să se poziționeze în fața noilor realități interbelice, mai ales în relația cu Universitatea din Iași. „Cazul Dreyfuss al României”, cum inspirat l-a denumit sociologul Mihail Ralea, își conține rezolvarea în componenta universitară a marginalizării omului politic.

Înainte de război, C. Stere fusese rector al Universității, liderul liberalilor ieșeni și unul dintre apostolii revistei *Viața Românească*. Cu atât mai mult doreau liberali să se rupă de trecutul comun avut cu acesta, cu cât, în viața politică interbelică, Partidul Liberal aspira să rămână

---

⁵ O simplă comparație a dialogurilor prezentate de Z. Ornea în ședința care a avut loc la Universitatea din Iași, în iunie 1922, și cele care sunt consemnate de fapt în procesele-verbale din arhiva Universității este elocventă (*Ibidem*, p. 305-309).

singurul partid „istoric”⁶. Încrâncenarea de a-l elimina din mediul academic pe fostul lider este o imagine în oglindă a modului cum, ulterior, Partidul Țărănesc și C. Stere însuși au încercat să anuleze deciziile liberale din anul 1919. S-a forțat readucerea acestuia la Catedra de drept constituțional a facultății juridice ieșene în perioadele de guvernare averescană și liberală, niciodată în perioadele de conducere țărăniste. Au fost două încercări majore, în 1921 și 1922, prin care s-a solicitat Ministerului Instrucțiunii să anuleze decizia de suspendare.

Apoi, cazul Stere a fost redeschis la Universitatea din Iași doar după publicarea decretelor de amnistiere ale infracțiunilor săvârșite de civili sau de militari în timpul războiului. Acuzațiile de „trădător” și de „atitudine nepatriotică” erau utilizate pe scară largă de către opinia publică, fără însă ca acestea să aibă o puternică susținere în textele de lege, cu atât mai puțin o practică exersată de instanțele de judecată. Un indiciu destul de clar al premeditării liberale este acela al faptului că, în primii ani interbelici, nu era cunoscută și nici comunicată Universității din Iași acuzația oficială instrumentată de către instanțele de parchet civile sau militare asupra lui C. Stere⁷.

Anularea suspendării lui V. Arion în 1931, celălalt profesor suspendat de la Universitatea din Iași, așază într-o nouă lumină valabilitatea juridică a actelor de „epurare” din 1919 emise de către statul român. Imediat după război, suspendările „trădătorilor” au fost dictate de către instituții civile, Universitățile din Iași și București, care invocau în susținerea acuzațiilor de trădare și dosarele de urmărire penală deschise de parchet. În mod curios, aceste dosare nu au fost cunoscute public și, foarte important, asupra profesorilor nu au fost demarate investigațiile judiciare aferente

---

⁶ Ovidiu Buruiană, *Construind opoziția. Istoria politică a Partidului Național Liberal între anii 1927-1933*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 155.

⁷ Este greu de precizat, în lipsa existenței fizice a dosarului de urmărire deschis pe numele lui C. Stere și a menționării în adresele oficiale a numărului de înregistrare a dosarului, ce unitate de parchet urma să instrumenteze acuzațiile. Atât cel civil, al Curții de Apel București, cât și parchetul militar, Curtea Marțială, sunt menționate în sursele vremii. În corespondența oficială (Minister sau Universitate), în presa vremii sau în memorialistică se face referire deopotrivă la cele două unități de parchet. Cel mai probabil, nici cei implicați nu știau cine urma să ancheteze faptele lui C. Stere din război. În textul de față, am făcut trimitere la parchetul pe care l-au menționat contemporanii evenimentelor, în majoritatea cazurilor fiind cel civil, fără a mai face comentariile aferente. Zigu Ornea prezintă două variante ale epopeii dosarului Stere, pierdut în schimbul dintre Camera Deputaților și Ministerul de Război și ipoteza ascunderii, la ordinul regelui, de către G. T. Kirileanu (Z. Ornea, *op. cit.*, p. 314-318).

unor dosare penale. Drept consecință, așteptând pronunțarea justiției, acuzațiile publice au fost lăsate să joace rolul unor sentințe definitive. În acest mod, la scurt timp după finalul conflagrației, discursul oficial în privința trădării intereselor naționale nu mai avea nevoie de hotărâri judecătorești.

În contextul anilor 1920-1922, atunci când s-au publicat mai multe decrete succesive de amnistiere a faptelor penale pentru civili și militari, cheia cazului Stere devine identificarea dosarului de urmărire deschis la Curtea de Apel București sau la Curtea Marțială și, implicit, stabilirea acuzațiilor lansate asupra acestuia⁸. În mod premeditat, din câte ne lasă să presupunem contemporanii evenimentelor, acest dosar nu era de găsit în epocă⁹. De altfel, cel mai probabil, autoritățile evitau distribuirea oricărei informații legată de unitatea de parchet, civilă sau militară, care avea în anchetă dosarul omului politic.

În mod special, în anul 1922, la publicarea decretului din luna iunie, care amnistia delictele de propagandă împotriva statului realizată prin mijloace de informare scrisă, dosarul lui C. Stere a capacitat Universitatea din Iași. O mențiune expresă din decret, cea referitoare la distribuirea în cazarmile militare a broșurilor, a spulberat însă iluziile celor care mai sperau la o reabilitare a acestuia. Așa se face că, odată cu publicarea celor trei decrete de amnistie, prietenii lui Stere din Universitatea ieșeană, necunoscând acuzațiile oficiale, nu i-au putut încadra în mod credibil faptele din anii 1917-1918 și nu au putut oferi un puternic argument juridic în favoarea anulării suspendării.

Din acest motiv, în opinia mea, la începutul anului 1919, C. Stere a fost exclus definitiv din rândul profesorilor Universității din Iași, deși termenul oficial folosit a fost cel de suspendare. După eșecul celei de-a doua încercări de anulare a consecințelor decretului din ianuarie 1919, petrecută în lunile iunie-iulie a anului 1922, cazul Stere nu a mai revenit pe

---

⁸ O mențiune, destul de curioasă, asupra detaliilor din ancheta desfășurată asupra lui Stere apare într-un volum al unui col. Bottez, basarabean de origine. Acesta pare că transcrie din ordonanța de trimitere în judecată formulată de Curtea marțială a Corpului II Armată, menționând multe elemente din dosar (Constantin L. Botez, *Trădarea, dezertarea și tolerarea lui Constantin Stere, fost colonel consilier juridic*, Huși, 1925, p. 59-60). Întregul volum se constituie într-un rechizitoriu, adresat alegătorilor din Soroca, pentru a-l demasca pe Stere, și, fiind mai mult o broșură de campanie electorală, nu a fost folosită de contemporani pentru mențiunile legate de urmărirea penală. De altfel, impresia lipsei dosarului de urmărire a persistat și după moartea lui C. Stere (Traian Bratu, „Dare de seamă” în *Anuarul Universității pe anul academic 1935/1936*, Iași, 1936, p. 4).

⁹ I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, München, Colecția Memoriei și mărturii, Jan Dumitru Verlag, 1982, p. 162.

agenda Universității. Profesorul de drept constituțional a rămas suspendat până la ieșirea la pensie, postul său fiind suplinat în toată această perioadă.

Începuturile lui C. Stere la Universitatea din Iași

În martie 1919, se încheia *de iure* activitatea universitară a omului politic basarabean. Formal, C. Stere nu mai funcționase în cadrul Universității încă de la demisia sa din demnitatea de rector, înaintată Ministerului la 16 februarie 1916¹⁰. Atunci, devenind indezirabil și considerat periculos pentru proiectul antantist al liberalilor, C. Stere a fost subiectul unei înscenări regizate de frunțașii liberali Gheorghe Mârzescu și I. G. Duca, care, cu ajutorul unor studenți, au reușit „să introducă” acte de indisciplină în cadrul Universității ieșene¹¹. Pus în fața „instigațiunilor interesate”, conștient că influența sa scăzuse în cadrul instituției academice și fiind din ce în ce mai intransigent în favoarea opțiunilor pro-germane, rectorul C. Stere a luat decizia de a renunța la înalta demnitate.

În acest mod, Partidul Liberal reușise să înlăture alternativa cea mai vocală a politicii externe oficiale, exprimată de C. Stere în paginile revistei *Viața Românească* și tolerată tacit la tribunele Universității. Plecat la București, unde a rămas și în timpul războiului, cariera sa universitară a luat sfârșit printr-o demisie¹². Evenimentele ulterioare conflagrației mondiale, orchestrate politic tot de liberali, nu i-au permis să redevină membru cu drepturi depline al comunității academice ieșene.

De numele aceluiași Partid Liberal se leagă și intrarea lui C. Stere în Universitatea ieșeană¹³. În urma morții profesorului Gh. A. Urechia,

---

¹⁰ Arhivele Naționale Iași (ANI), fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 858/1916, f. 23 și urm. Stere a fost ales rector al Universității începând cu data de 13 februarie 1913 (*Ibidem*, dosar 806/1913, *passim*).

¹¹ Un grup de studenți au manifestat zgomotos în aula Universității împiedicându-l pe V. Arion să își susțină conferința. Acesta era profesor la Facultatea de Drept din Iași, politician conservator, cunoscut germanofil și director al publicației germanofile *Moldova*. Gestul este în sine unul simbolic, demonstrând în același timp susținerea necondiționată din partea lui C. Stere a unor astfel de poziții dar, în același timp, și decizia Partidului Liberal de a nu mai tolera manifestarea opiniilor care creditau alianța României cu Puterile Centrale (*Ibidem*, dosar 858/1916, f. 5-14; Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, București, Editura Compania, 2006, p. 495 și urm).

¹² C. Stere, deși demisionat, a candidat la următoarele alegeri, sperând a fi ales și a demonstra colegilor din Partidul Liberal susținerea măsurilor sale în rândul profesorilor Universității. Candidatura i-a fost zădărnicită de intervenția liderilor liberali care au reușit astfel să submineze intențiile sale de a reveni în fruntea Universității, validat de o nouă alegere în funcția de rector.

¹³ Zigu Ornea, *op. cit.*, 2006, p. 222 și urm.

titular al Catedrei de drept constituțional, Facultatea de Drept din Iași îl însărcina cu suplinirea catedrei, la 6 martie 1901, pe profesorul de drept civil Dimitrie Alexandrescu¹⁴. Facultatea ignorase astfel cererile pentru suplinire trimise ministrului de către Petre Negulescu, Ioan G. Ghica și C. Stere însuși¹⁵. Cu toate acestea, beneficiind de intervenția salutară a liderului liberal Ion I. C. Brătianu, C. Stere este numit, începând cu 14 martie, profesor suplinitor al catedrei. S-a revenit deci asupra deciziei primare, aceasta deși ministrul Spiru Haret impusese în noua lege, în vigoare din 1898, alegerea „elementelor celor mai prestigioase” în Universități¹⁶. C. Stere își depusese candidatura având la bază lucrarea de licență, în timp ce P. Negulescu avea un doctorat în drept susținut la Paris. Însă, faptul că Stere devenise deputat liberal și se afla sub influența lui Ionel Brătianu au făcut ca ministrul Instrucțiunii să treacă peste inconvenientul meritelor științifice și să ignore chiar decizia luată de Consiliul Facultății de Drept în ceea ce privește suplinirea catedrei de către renumitul profesor de drept civil D. Alexandrescu¹⁷.

Tot cu ajutorul Partidului Liberal, Stere a reușit să fie numit profesor titular la Facultatea de Drept. Înscriș din nou pentru ocuparea catedrei, P. Negulescu i-a fost un adversar redutabil. Era important pentru susținătorii liberali ai lui Stere să nu se recurgă la concurs, acolo unde foarte probabil competențele și titlurile academice ale lui Negulescu ar fi învins. A fost necesară întrunirea Consiliului Permanent al Ministerului pentru ca numirea lui Stere, propusă de Senatul Universității reunit cu Consiliul Facultății de Drept, să treacă conform articolului 69 și nu a articolul 70, care ar fi presupus ținerea examenului de agregatie¹⁸. Devenit profesor al Universității, apoi șef al Clubului liberal de la Iași, asigurat fiind de prietenia lui Ionel Brătianu, Stere își punea astfel bazele

¹⁴ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Drept, dosar 82/1900, f. 7.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 85/1900-1901, f. 46, 50 și 51.

¹⁶ Zigu Ornea, *op. cit.*, 2006, p. 223; Ioan Căpreanu, *Eseul unei restituiri. C. Stere*, Iași, Editura Junimea, 1988, p. 82.

¹⁷ „Docilități momentane” a fost sintagma prin care N. Iorga, de altfel un adversar declarat al omului politic basarabean, descria retrospectiv modul în care Stere era primit în rândul profesorilor așezământului ieșean (N. Iorga, *Supt Trei Regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, ediția a II-a, București, 1932, p. 38).

¹⁸ Zigu Ornea, *op. cit.*, 2006, p. 226-227. În *Legea învățământului superior*, adoptată în 1898, numirea profesorilor universitari se făcea, conform articolului 69, în mod direct, fără examen, prin recomandarea facultății unde era vacantă catedra în baza competențelor excepționale ale candidatului. Articolul 70 prevedea ținerea examenului pentru ocuparea catedrei atunci când nici un candidat nu întrunea condițiile de la articolul 69 (*Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004, p. 86).

unei îndelungate cariere politice. Declanșarea Primului Război Mondial avea să schimbe iremediabil destinul lui C. Stere, conferindu-i vieții acestuia accente de tragism.

„Trădătorii” în spațiul universitar la finalul războiului

Jurist și important om politic, C. Stere a militat în mod public, încă de la începutul războiului, pentru cauza României alături de Puterile Centrale¹⁹. Nu a fost un caz singular în epocă, însă instrumentarea dosarului Stere după terminarea conflagrației demonstrează excepționalitatea sa²⁰. Dosarul a contabilizat, din partea legiuitorului, și un decret de amnistie cu o „clauză specială Stere”. Nu în ultimul rând, dintre trădătorii desemnați în mediul universitar²¹, a fost singurul caz în care Universitatea ieșeană a încercat anularea dispozițiilor oficiale de suspendare. În

¹⁹ După retragerea oficialităților în Moldova, în iarna anului 1916, C. Stere a rămas în Bucureștiul ocupat de trupele germane. Aici, omul politic va edita o publicație, *Lumina*, numită malițios de Iorga „gazetă de defetism și de închinare la străini” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 260). Nu atât colaborarea cu ocupantul german va cântări în evaluarea ulterioară a „trădării” lui Stere, cât opiniile sale formulate în ziar și faptul că acesta era distribuit pe frontul românesc. Articolele din perioada războiului, publicate în *Lumina*, C. Stere le-a reunit în volumul *Marele Război și politica României*, București, Editura ziarului Lumina, 1918. Prefața este semnată în mai 1918, deci cel mai probabil cartea a apărut în perioada guvernului Al. Marghiloman. Pentru o imagine a apariției ziarului în contextul Bucureștiului ocupat de trupele germane, vezi Victor Durnea, „Constantin Stere și «Lumina» (1917-1918). Din «preistoria» ziarului”, în *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic*, p. 414-427.

²⁰ „Sunt probabil singurul Român din generația actuală care a văzut Pacificul și Atlanticul, care a fost coborât în cele mai adânci straturi ale societății, în lumea de crimă și de mizerie sufletească și a putut totodată să se înalțe până la culmile piramidei sociale” (L. Leoneanu, *Portrete literare și politice*, București, Imprimeriile Independența, 1935, p. 13). Dincolo de propriile stereotipuri, „șansa” lui Stere de a fi distribuit în rolul de trădător principal se datorează mai ales faptului că atât T. Maiorescu, cât și P. Carp, politicieni conservatori de anvergură care au rămas la București, nu au supraviețuit războiului (ultimul a murit Carp, în februarie 1919), iar Al. Marghiloman și-a sfârșit rolul de lider politic și implicit de potențial erou negativ odată cu acceptarea guvernării în timpul armistițiului și a semnării păcii de la București. În apărarea sa, Stere mai menționa și faptul că, în situația în care România ar fi intrat în război de partea Puterilor Centrale, cunoștea ardeleni care ar fi urmat linia sa, dar invers, colaborând cu Rusia.

²¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 424/1919, f. 169. Alături de C. Stere, din mediul universitar, erau suspendați: Konrad Richter, lector la Facultatea de Litere din București, și Virgil Arion, profesor de sociologia dreptului la Facultatea de Drept din Iași. Spre comparație, în sistemul secundar erau suspendați 16 profesori și învățători (vezi și „De ce două măsuri?”, în *Evenimentul*, XXVII, 15 februarie 1919, p. 1).

calcul trebuie luată și anvergura academică a lui C. Stere, în comparație cu V. Arion, asupra căruia planau suspiciuni legate de ocuparea catedrei în perioada ministeriatului la Instrucție a fratelui său, liderul conservator Constantin Arion.

Față de „atitudinea nepatriotică” a unora dintre profesorii celor două Universități rămași în țară, universitarii români aflați în misiune la Paris²² au trimis Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 14 februarie 1919, un memoriu prin care au cerut în mod imperativ „în numele moralei ultragiutate, în numele interesului general al neamului român și în numele bunului renume cu care trebuie să fie înzestrate universitățile noastre”, ca ministrul să procedeze „la suspendarea din învățământ a acelor profesori care s-au făcut nedemni de misiunea lor”²³. De la Universitatea din Iași semnau memoriul profesorii Facultății de Litere: Oreste Tafrali, Ion Găvănescu și Ion Ursu. Printre motivele invocate în memoriu erau menționate normele de conduită ale „familiei universitare” și lipsa de calitate morală a acelor care „au pângărit demnitatea de îndrumători morali ai tinerimii noastre universitare”²⁴.

De altfel, aceasta nu fusese singura solicitare de natură academică a celor 15 profesori aflați în misiunea de la Paris. La 29 aprilie 1919, ei mai solicitau ca ministrul Instrucțiunii să amâne eventualele recrutări la catedrele universitare vacante până la revenirea lor în țară, „când alegerile specialiștilor vor fi călăuzite de toate părerile competente”²⁵. În acest fel, multe dintre reveniri au adus cu sine și inevitabilul conflict pentru impunerea unor noi raporturi de forțe în cadrul facultăților. Învingătorii își clamau întâietatea și pentru aceasta formau noi solidarități, regizau excluderi și se adresau revendicativ celor care, în opinia lor, au abdicat în cursul conflagrației de la susținerea patriotismului²⁶.

---

²² Pentru o imagine a activității profesorilor ieșeni, vezi Vasilica Mîrza, Alina Cătălina Ceaușu, „Acțiunea profesorilor ieșeni în cadrul Misiunii Universitare din Franța reflectată în ziarul «La Roumanie»”, în *Historia Universitas Iassensis*, IV/2014, p. 88-98.

²³ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 897/1919, f. 445-446.

²⁴ *Ibidem*. Era clamată o „nouă și grabnică îndatorire: curățirea ogorului strămoșesc, care întunecă frumusețea holdelor. Să o smulgem deci fără deosebire, de pe ori unde ar răsări. Opera de asanare morală trebuie să înceapă cu cei de sus pentru a câștiga încrederea celor de jos. Ea se impune în toate păturile sociale și deci și în familia universitară”.

²⁵ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 899/1919, f. 46.

²⁶ La Facultatea de Litere din Iași, profesorul de slavistică Ilie Bărbulescu a fost salvat de furia lui O. Tafrali și I. Ursu, care, întorși de la Paris, au încercat să identifice „trădători” între membrii facultății (Cătălin Botoșineanu, „Profesorii Universității din Iași și Primul Război Mondial. Cazul Facultății de Litere”, în *Analele Universității „Al. I. Cuza”. Istorie*, LII-LIII, 2006-2007, p. 273-289).

De altfel, și din punct de vedere oficial, debutul României Mari s-a făcut în instituții sub spectrul identificării trădătorilor. Prin decretul lege nr. 441 din 29 ianuarie 1919, statul român deja obligase instituțiile publice să identifice posibilele cazuri de trădători în rândul angajaților²⁷. Decretul adăuga două mențiuni la art. 45 și 88 din legea învățământului secundar și superior. Astfel, pe lângă cauzele deja prevăzute de lege, profesorii puteau fi suspendați „dacă în timpul războiului și a ocupației au avut o atitudine antinațională, nepotrivită cu caracterul și îndatoririle funcției lor”²⁸. În cazul universitarilor, suspendarea era pronunțată de Minister, la propunerea Consiliului facultății respective, și după avizul Consiliului permanent al Ministerului²⁹. Suspendarea dura până la judecarea profesorilor de către comisia special constituită. Textul decretului nu menționează expres, însă cel mai probabil este vorba de comisia de judecată, care funcționa în cadrul Ministerului și care era prevăzută de legea învățământului superior.

În cel mai bun caz, prevederile decretului tratau în cheie morală comportamentul unor profesori în timpul războiului. Însă, pentru a conferi și o susținere legală, dezertările morale aveau să fie asimilate în cele din urmă infracțiunilor penale. Decretul din ianuarie 1919 nu menționa o perioadă de timp pentru durata suspendării. În mod abil, problema a fost transferată sistemului juridic. Profesorii universitari urmau a rămâne suspendați *sine die* pentru a fi anchetați în cadrul procedurilor specifice unor anchete penale.

O problemă de fond a dreptului românesc în chestiunea „trădătorilor” apare în contextul începutului de an 1919. În cazul lui C. Stere, la suspendarea sa de către Facultatea de Drept s-a invocat suplimentar și instrumentarea dosarului acestuia de instanța civilă, în speță Parchetul de pe lângă Curtea de Apel din București. În mod curios, în nici una din „hârțile” oficiale ale corespondenței purtate de Universitatea din Iași cu Ministerul Instrucțiunii nu este amintit numărul dosarului de urmărire penală. Apoi, în toată perioada interbelică, acesta nu a fost anchetat pentru infracțiunile administrate în acel dosar. În aceste condiții, o

---

²⁷ I. G. Duca menționa în amintirile sale că, întors de la Iași, noul guvern a procedat imediat la „pedepsirea oamenilor politici care au pactizat cu inamicul” (I. G. Duca, *op. cit.*, p. 162).

²⁸ *Monitorul Oficial*, nr. 248, sâmbătă, 2 (15) februarie 1919, p. 4978-4979.

²⁹ În textul decretului lege erau menționați doar profesori titulari și agregați dintre membrii corpului academic. Docenții și conferențiarilor nu erau incluși în enumerare, lucru pe care îl atenționase Facultatea de Litere din București, care urma să propună pentru suspendare pe K. Richter, lector de limba germană (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 124/1919, f. 170).

întrebare legitimă în cazul Stere este aceea dacă a existat cu adevărat un asemenea dosar de urmărire penală.

În baza coroborării surselor existente și a omisiunilor din discursurile oficiale, consider că, cel mai probabil, C. Stere și ceilalți „trădători” au fost suspendați doar în baza decretului regal din ianuarie 1919. Invocarea dosarelor de urmărire penală a intrat în linia juridică oficială a statului român, având darul doar să prelungească sau să permanentizeze suspendările decise. Acțiunea Parchetului susținea astfel decizii de excludere dictate de către organisme civile, în speță universități sau școli și inspectorate școlare, în cazul profesorilor secundari.

Memoriul profesorilor de la Paris și-a atins scopul. A susținut prevederile decretului regal și a grăbit aplicarea actului normativ, el fiind trimis de Minister la toate facultățile din țară³⁰. Deși în cele două documente, decretul din ianuarie și memoriul profesorilor din februarie 1919, nu erau menționate numele unor profesori, de la Facultatea de Drept din Iași erau vizați V. Arion și C. Stere. Alături de Konrad Richter de la Facultatea de Litere din București, aceștia sunt cei trei profesori care au fost suspendați din universitățile românești, în timp ce din învățământul secundar au fost suspendați 16 profesori și învățători³¹. Lui V. Arion i s-a imputat faptul că ar fi săvârșit „crime împotriva siguranței statului și înlesnirea operațiunilor inamicului”, urmând a fi anchetat de către Curtea Marțială a Corpului II Armată. El a fost suspendat imediat de către Consiliul Facultății de Drept³². În cazul lui C. Stere, înlăturarea s-a făcut sub rezerva finalizării dosarului deschis de parchetul unei instanțe civile.

Deciziile de suspendare nu au fost date în același timp. K. Richter a fost suspendat încă din ianuarie 1919, V. Arion la finalul lunii februarie, în timp ce C. Stere abia la mijlocul lunii martie același an. Cronologia ne arată că, de fapt, suspendările nominale au constituit un bun prilej sau/și

---

³⁰ La Facultatea de Litere de la Universitatea din București a fost suspendat lectorul de limba și literatura germană Konrad Richter, în baza decretului-lege (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 124/1919, f. 168).

³¹ Lista acestora este publicată în *Evenimentul*, XXVII, 15 februarie 1919, p. 1.

³² ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 899/1919, f. 19. Acesta fusese suspendat la 22 februarie 1919. Trimisă la 22 februarie 1919, înștiințarea Ministerului a fost înregistrată la Cancelaria rectorului abia la 10 iunie 1919. Mențiunea expresă, curioasă totuși, „înregistrată la nr. 976/10.VI.1919” arată că abia atunci a ajuns la Universitatea din Iași adresa ministerială. Să fi așteptat Ministerul lămuriri în cazul lui V. Arion, adică începerea dosarului de urmărire penală, sau să fie vorba doar de o neglijență administrativă? Oricum, suspendarea lui V. Arion fusese deja dispusă de Universitatea din Iași în baza Ordinului Ministerului Instrucțiunii din ianuarie 1919.

un pretext pentru a se face publicitate cazurilor și pentru a se testa reacția opiniei publice³³.

În ședința din 6 martie 1919 a Consiliului Facultății de Drept, C. Stere, profesor la Catedra de drept administrativ și constituțional a Universității din Iași, a fost suspendat în baza decretului-lege nr. 441, din 29 ianuarie același an³⁴. Din partea Facultății de Drept au semnat hotărârea de suspendare singurii profesori cu drept de vot, A. C. Cuza, D. Alexandrescu, Matei B. Cantacuzino și Iulian Teodorescu. Sintagma „se suspendă până la judecată”, folosită în adresa ministerială, a fost pretextul prin care rezolvarea cazului Stere era amânată până la momentul pronunțării de către o instanță a unui verdict în privința acuzației de trădare³⁵.

Lipsa dosarului Stere din instanțele românești se afla în directă corespondență cu necunoașterea naturii acuzațiilor la adresa profesorului ieșean sau, mai bine zis, cu menținerea dosarului deschis pentru o perioadă lungă de timp, fără o clarificare asupra capetelor de acuzare. În contextul amnistierii de către statul român a unor delictе săvârșite în timpul războiului, atitudinile și comportamentul lui C. Stere din perioada conflagrației nu puteau fi încadrate între prevederile decretelor de amnistie. Pentru că dosarul trenea de mult timp, C. Stere nu putea face apel la amnistia acordată de către statul român anumitor infracțiuni. Practic, lipsa de jurisprudență în situația civililor acuzați de „acte de trădare” și tergiversarea anchetelor penale au constituit principalele impedimente ale reintegrării lui C. Stere la Universitatea din Iași.

Hotărârea de suspendare pronunțată de Facultatea de Drept a constituit un gest cu o încărcătură simbolică aparte. Față de suspendările lui V. Arion și K. Richter, situația lui C. Stere era una particulară. Decizia a

---

³³ În luna februarie 1919, ziarul conservator-democrat din Iași, *Evenimentul*, publica aproape zilnic informații asupra cazului Stere. În contextul suspendării profesorilor secundari, ziarul se întreba de ce nu este aplicată măsura și pentru universitarul ieșean.

³⁴ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 897/1919, f. 108. Suspendarea sa a primit avizul Consiliului Permanent, fiind sancționată de Ministerul Instrucțiunii la 18 martie 1919.

³⁵ În presa liberală, în lunile de început ale anului 1919, situația lui C. Stere nu este tratată în nici un articol de fond și nici la rubrica informații. După finalizarea suspendărilor, publicul era informat asupra acestor fapte, fiind amintit și cazul profesorului V. Arion, urmărit pentru crime împotriva siguranței statului. Ziarul prezenta suspendarea lui C. Stere ca fiind temporară, iar a lui V. Arion definitivă, deși decretele de suspendare nu menționează aceste deosebiri („Suspendarea profesorilor C. Stere și V. Arion”, în *Mișcarea*, 1919, XIII, 8 martie 1919, p. 1). Probabil, oficiosul liberal interpreta urmărirea penală a lui V. Arion de către parchetul militar drept diferită în consecințe față de dosarul deschis la parchetul civil pentru C. Stere.

fost luată în ultimă instanță³⁶, iar cazul său a fost pus în discuție abia la două luni după publicarea decretului de „curățire morală” a instituțiilor, în condițiile în care intențiile Regelui și ale prim-ministrului Ionel Brătianu încă nu erau cunoscute și adaptate reacțiilor publice. E la fel de adevărat că liberalii au prelungit până în martie 1919 o soluționare a dosarului Stere pentru a expune cazul și pentru „a fi forțați” să ia o decizie³⁷. Voalat, liderul liberal I. G. Duca confirmă ipoteza premeditării liberale, atunci când îl reduce pe C. Stere la statutul de politician de rangul doi și îi neagă acestuia „onoarea” de a fi devenit trădătorul de serviciu, rol care trebuia acordat lui Petre Carp³⁸. Cine și cum puteau fi identificați „trădătorii” sau, în termenii aceluiași I. G. Duca, care „era hotarul colaborărilor permise și nepermise cu inamicul”? Delimitarea era o operațiune dificilă, mai ales în cazul civililor. Cu toate acestea, folosind calea deschisă de decretul regal din ianuarie 1919, corpul profesoral și-a manifestat deschiderea față de înlăturarea din învățământ a celor „care au trădat”³⁹.

În același timp, Ministerul a impus Universității din Iași asumarea autonomiei, lăsând Facultății de Drept sarcina îndepărtării lui C. Stere. În această ecuație, în mod intenționat, în sprijinul actelor administrative emise deja a fost invocată și perspectiva unor dosare de urmărire penală. Decretul lege și, pe cale de consecință, hotărârile Facultății de Drept din Iași au contabilizat mai mult decât *suspendările* profesorilor C. Stere și

---

³⁶ I. G. Duca menționa printre impedimentele unei decizii imediate faptul că Stere „luase parte la actul unirii de la Chișinău și regele îl decorase”. Liderul liberal sesizase faptul că omul politic basarabean devenise, în mod succesiv, din trădător un erou. Fără să-și propună, Duca dezvoltă scenariul statului român în chestiunea trădătorilor. Astfel, era mai important ca sancțiunile să vină din partea „opiniei publice, conștiinței naționale a generației actuale și verdictul istoric al generațiilor de mâine” (I. G. Duca, *op. cit.*, p. 163).

³⁷ Vezi articolele din presa ieșeană din luna februarie 1919, în contextul identificării unor trădători, dar în absența nominalizării lui C. Stere. Atunci, punctele de vedere conservator-democrate au izolat cazul Stere și i-au asigurat publicitatea pe care o așteptau liberalii. În mod curios, presa liberală nu participă la linșajul mediatic al lui C. Stere, limitându-se doar la prezentarea succintă a cazului fostului liberal („Dl. Stere nu mai există”, în *Evenimentul*, XXVII, 13 februarie 1919, p. 1).

³⁸ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 163.

³⁹ În mediul conservator-democrat ieșean (tabăra Take Ionescu) s-a speculat asupra relației apropiate dintre C. Stere și Ionel Brătianu din perioada ocupației. S-a insistat asupra faptului că „trădarea cea mai calificată” (cea a lui Stere – n.n.) nu este sancționată de către lege, întrucât Stere a făcut inclusiv servicii administrative cumnaltului lui Brătianu, B. Știrbei, administrându-i moșia în perioada ocupației germane, apoi că liderul liberal „nu are curajul să pedepsească pe toți trădătorii” („Justiție de partid”, în *Evenimentul*, XXVII, 17 februarie 1919, p. 1; „Guvernul și dl. Stere”, în *Evenimentul*, XXVII, 20 februarie 1919, p. 1).

V. Arion. Deciziile instituției de învățământ urmau să conteze mai mult ca îndeplinirea unei sentințe, care încă nu era luată de instanțele de judecată. În această nouă perspectivă juridică, se inversau unele prerogative. Decizia finală era de fapt aceea de *excludere* din învățământ și urma să fie pronunțată de instituțiile civile.

În opinia mea, această interpretare este justificată de atitudinea Ministerului Instrucțiunii care, după încercarea nereușită de suspendare a profesorului Ilie Bărbulescu, titularul Catedrei de slavistică de la Facultatea de Litere din Iași, menționa că în cazul în care dispozițiile legale se vor dovedi insuficiente, noi mijloace vor fi avizate pentru a se duce la îndeplinire opera de „regenerare morală”⁴⁰. În cazul profesorului de slavistică salvarea de la suspendare a constituit-o tocmai lipsa unui dosar de urmărire penală care să poată fi invocat.

Amnistierea infracțiunilor din război. Legitimitatea suspendării „trădătorilor”

Merită făcută o scurtă incursiune juridică asupra înlăturării răspunderii penale pentru faptele comise în război, întrucât s-a forțat readucerea lui C. Stere la catedră prin folosirea în avantajul omului politic a prevederilor decretelor de amnistie. În mod firesc, pentru susținătorii acestuia, iertarea civililor pentru comiterea „delictelor” de trădare sau, mai ales, de propagandă împotriva statului trebuia să conducă la reabilitarea acestora. Sfera culpabilităților legate de cadrul juridic deschis de războiul mondial a fost dezvoltată, între 1920 și 1922, într-un mod destul de sofisticat de către statul român, demonstrând cel puțin inconsecvență în stabilirea și definirea acuzațiilor de trădare.

Subiectul este puțin cercetat și este nevoie de părerile unor juriști care să „traducă” de fapt sensul multora dintre prevederile legislative în materie de amnistie. În același timp, este necesară o lectură în paralel a legislației militare și penale, precum și de urmărit dosarele militarilor pedepsiți și, uneori, executați sau condamnați prin sentințe ale tribunalelor militare. În acest ultim caz, este de văzut dacă decretul a produs reabilitarea acestora. Apoi, nu știm dacă în sistemul de drept românesc, în

---

⁴⁰ Acest aspect era dovedit de atenționarea Ministerului Instrucțiunii, din 30 aprilie 1919, trimisă Facultății de Litere din Iași, care refuzase să-l suspende pe profesorul Ilie Bărbulescu, în acele condiții Ministerul urmând să intervină pentru a impune alte mijloace legale „spre a se ajunge la rezultatele pe care opinia publică le reclamă și pe care necesitățile noastre de stat național ni le impun” (ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 144/1918-1919, f. 3).

chestiunea delictelor circumscrise trădării, un dosar de urmărire se putea deschide și din oficiu sau era obligatoriu existența unei plângeri sau a unui denunț. De asemenea, la fel de important este de aflat motivul pentru care instrumentarea dosarelor se făcea pentru civili atât de parchetele civile (dosarul lui C. Stere), cât și de cele militare (dosarul lui V. Arion).

Prin decretul nr. 1547 din 9 aprilie 1920, în România se amnistiau majoritatea infracțiunilor făcute de cei care au servit în armată, în perioada Primului Război Mondial⁴¹. Printre infracțiunile cărora li se anula culpa penală nu se aflau cele prevăzute de codul militar și de cel penal: spionajul și trădarea, dezertarea la inamic, crimele contra siguranței interioare și exterioare a statului, furtul de bani. În schimb, la art. V din decret era menționată situația celor „care s-au predat la inamic sau care au rămas de bună voie în teritoriul ocupat de inamic”. Deși prin acest articol se creează o contradicție evidentă în cuprinsul decretului, faptele de trădare și de dezertare a militarilor erau amnistiate. Erau fapte extrem de grave, dar se impunea o astfel de amnistiere întrucât numărul militarilor români care au rămas în Muntenia și nu au urmat armata română în Moldova era foarte mare, iar situația acestora trebuia reglementată⁴². Miniștrii de Justiție și de Război în guvernul Averescu au motivat „iertarea” militarilor care au comis infracțiuni în timpul războiului prin „înalte considerațiuni de Stat” și prin respectarea datinii strămoșești, când în perioada sărbătorilor de Paște se producea „iertarea celor rătăciți”⁴³.

La scurt timp, în luna mai, același guvern Averescu a luat în calcul și categoria civililor infractori din perioada războiului. Decretul lege nr. 2009 din 4 mai 1920 a amnistiat pe locuitorii civili din Vechiul Regat care au comis infracțiuni aflate în competența de judecată a instanțelor militare, penale sau civile⁴⁴. Decretul este redactat într-un stil foarte

---

⁴¹ *Monitorul Oficial*, nr. 8, 15 aprilie 1920, p. 536. Decretul a fost ratificat de Parlament un an mai târziu, prin legea nr. 3375 din 19 iulie 1921.

⁴² I. G. Duca, *op. cit.*, p. 161-162. Duca precizează că, din rațiuni diferite, atât Regele, cât și Brătianu s-au opus pedepsirii eventualilor vinovați din rândul militarilor; pentru civili, în calcul era luată și dificultatea de a stabili „criteriul precis întru stabilirea vinovațiilor”. Oricum, gen. Al. Averescu își nota, în decembrie 1917, că pentru familia regală episodul dezertării colonelului Sturdza, pe fondul retragerii în Moldova, a produs panică, fiind luată în calcul și ipoteza abandonării de către Armată (Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din Războiu (1916-1918)*, București, 1935, p. 269).

⁴³ *Monitorul Oficial*, nr. 8, 15 aprilie 1920, p. 536, *Raportul* ministrului de Război, generalul Ion Râșcanu.

⁴⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 26, 8 mai 1920, p. 1434. În *Expunerea de motive* se menționau gândurile de „dreptate și echitate, de pace și armonie socială” al noului stat

complicat și conține foarte multe excepții și trimiteri la diferite infracțiuni penale din epocă și la decrete emise în perioada războiului. Nu beneficiau de amnistie un număr de 15 infracțiuni, dar și acestea aveau numeroase excepții de la legile în vigoare. Printre delictse se numărau, din perspectiva cazului Stere, crimele de înaltă trădare și contra siguranței statului.

La 7 iunie 1922, guvernul liberal publica un nou decret referitor la amnistie, iertare prilejuită de căsătoria principesei Maria⁴⁵. De data aceasta, erau vizate delictsele de propagandă împotriva statului român. Astfel, erau amnistiate infracțiunile de „propagandă clandestină sau publică de idei împotriva formei de guvernământ și a ordinii sociale și politice, săvârșite prin viu grai, prin întruniri, prin presă, broșuri, manifeste sau orice alte mijloace, afară de cazul când aceste mijloace au fost distribuite în cazărmi”. Era o prevedere care putea fi asimilată acțiunilor lui C. Stere de la ziarul *Lumina*, începând cu luna septembrie 1917 și în cursul anul 1918. Mențiunea expresă din finalul articolului, referitoare la distribuirea în cazărmi a mijloacelor de informare scrisă, ne arată destul de clar că decretul viza în mod direct situația acestuia. Nu întâmplător, așa cum vom vedea, la discuția din iunie 1922, în cadrul Marelui Colegiu al Universității din Iași, profesorul Constantin Popovici a menționat apăsător faptul că broșurile scrise de C. Stere și ziarul *Lumina* au fost distribuite în tranșeele soldaților români. Practic, prin acest decret din 7 iunie 1922 se pecetluia soarta lui Stere, care avea să rămână suspendat definitiv.

Consider, totuși, că este nevoie de o cercetare separată a cazurilor civililor, în care instrumentarea acuzației de „trădare” era foarte greu de administrat de către unitățile de parchet. Cazuistica acestora, în eventualitatea în care s-ar mai păstra în arhive dosarele de judecată, ar configura arhitectura sistemului de drept românesc interbelic în privința infracțiunilor enumerate. Nu e mai puțin adevărat că civilii nu depuseseră jurământ ca în cazul militarilor, iar conflagrația se încheiase și odată cu aceasta și starea excepțională în care funcționau instanțele pe timp de război. Apoi, cum ne indică liderul liberal I. G. Duca, era foarte problematică deschiderea unor dosare de urmărire celor care au rămas în București pe perioada ocupației germane, întrucât unii au spionat în favoarea statului român și era aproape imposibil să fie deconspirați. E la

---

român, precum și dorința de a „îndrepta starea sufletească a mulțimii” care poate fi ușor abătută de „pasiuni și resentimente”.

⁴⁵ *Monitorul Oficial*, nr. 48, 7 iunie 1922, p. 2457-2458. Decretul a fost publicat inițial în 4 iunie, însă fără raportul de motivare, din acest motiv fiind republicat.

fel de interesant de văzut cine făcea denunțul sau denunțurile în cazul de începere a urmăririi într-un dosar privind acuzația de trădare.

În cazurile de suspendări pronunțate în 1919 nu a contat atât respectarea practicii judiciare, cât pronunțarea în primă instanță a soluțiilor convenabile pentru instrumentarea unor acuzații. Finalizarea dosarului de suspendare a profesorului V. Arion însă aduce la lumină improvizațiile care au marcat sistemul juridic românesc la începutul perioadei interbelice din prisma acuzațiilor de trădare și, mai ales, justificările legale ale suspendărilor⁴⁶.

Începând cu anul 1930, V. Arion a contestat în instanțele civile, mai exact la Curtea de Apel București – care asuma rolul unei instanțe de contencios –, faptul că tribunalele militare, care instrumentau cazul său, nu au formulat o decizie la acuzațiile aduse împotriva lui și nici nu au cercetat timp de 11 ani dosarul. În cele din urmă, profesorul Facultății de Drept a chemat în judecată Ministerul Instrucțiunii, acuzându-l de „suspendarea nelegală” și cerând să fie reintegrat la catedră și repus în drepturi⁴⁷. După câteva înfățișări în dosarul deschis, parchetul militar a comunicat Curții de Apel că încă din 1920 dosarul lui V. Arion fusese pierdut. S-a păstrat doar documentul în baza căruia s-a dispus urmărirea penală a inculpatului (copia ordinului de urmărire – n.n.), dar nu și denunțul în baza căruia era urmărit pentru crime contra siguranței statului și facilitarea acțiunilor inamicului.

În consecință, Curtea de Apel a constatat că măsura suspendării profesorului depășise caracterul provizoriu și se transformase într-o adevărată pedeapsă, suspendarea trebuind aplicată doar pe perioada „instrucțiunii și a judecății”. Or, aceste două acțiuni juridice nu au mai avut loc. Mai mult, Curtea a considerat că o parte dintre acuzațiile la adresa lui V. Arion fuseseră amnistiate prin decretul din mai 1920, iar acuzațiile nu au fost verificate „în privința seriozității și legalității”. În fața acestor realități, Ministerul Instrucțiuni avea să renunțe la formularea unui apel la soluțiile Curții. Pe cale de consecință, s-a dispus încetarea suspendării cu 1 februarie 1930, iar profesorul V. Arion a fost reintegrat cu toate drepturile câștigate, ieșind la pensie în calitate de profesor al Facultății de Drept din Iași⁴⁸.

⁴⁶ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1356/1931, f. 806-812.

⁴⁷ *Motivarea Curții de Apel București în Ibidem*, f. 808-812.

⁴⁸ După suspendare, V. Arion nu mai figura în lista profesorilor care alegeau rectorul și senatorul Universității din Iași. În schimb, apare în statele de plată, primind o parte din salariu (aproximativ 2/3), fiind suplinat în majoritatea timpului de către Constantin Fedeleș la Catedra de sociologia dreptului. Hotărârea Curții de Apel București

Eșecul reintegrării lui Constantin Stere

Încercările de rechemare la catedră ale lui C. Stere s-au suprapus peste conflictul dintre Facultatea de Drept, condusă de profesorul A. C. Cuza, și Senatul universitar, care a debutat începând cu anul 1921⁴⁹. Din această cauză, eforturile de a-l rechema la catedră pe C. Stere au avut aerul unor dispute între cele două organisme, pornind de la interpretările oarecum în opoziție asupra limitelor autonomiei universitare. Facultatea juridică a folosit situația profesorului de drept constituțional ca un pretext pentru întreținerea disputelor cu Senatul universitar, care, ce-i drept, din măsură de prevedere, adopta soluții fără a consulta în prealabil opiniile emise de A. C. Cuza. În complicatul context care a măcinat Universitatea din Iași în primii ani interbelici, cazul Stere a fost totuși unul marginal. Excluderea lui Corneliu Zelea Codreanu, problema diplomelor false eliberate, violențele studenților naționaliști și atitudinea decanului A. C. Cuza au fost cele care au dominat raporturile dintre Facultatea de Drept și Senatul universitar.

După ce, în aprilie 1921, s-a publicat legea prin care Parlamentul ratifica decretul de amnistiare a infracțiunilor de trădare pentru militari, la 2 iunie același an, pe ordinea de zi a Senatului universitar a fost luată în discuție cererea studenților basarabeni pentru reîncadrarea lui C. Stere. Din păcate, procesul-verbal nu consemnează discuțiile, ci doar rezumă concluziile la care a ajuns forul de conducere. În urma petiției colective a studenților basarabeni, Senatul se însărcinase să ceară Ministerului Instrucțiunii „tranșarea chestiei Stere, deoarece lăsarea ei în suspensie e dăunătoare învățământului”⁵⁰. Trebuie menționat că nici un reprezentant al Facultății de Drept nu era prezent la lucrările Senatului universitar din 2 iunie. O cauză o reprezintă și faptul că, în cadrul ședinței, s-a hotărât exmatricularea studentului C. Z. Codreanu. Un conflict exista deja între

---

s-a luat în octombrie 1931, iar Ministerul a aplicat-o din 29 decembrie 1931. V. Arion urma a fi repus în drepturi începând cu momentul în care a contestat suspendarea. Cu toate acestea, numele lui nu mai apare în statele de plată din 1932. Cel mai probabil, fiind născut în 1860, a fost pensionat imediat pentru limită de vârstă, depășind 70 de ani. Apare ca profesor onorific după 1932, atât în lista profesorilor Universității care votau senatorul așezământului universitar (de altfel, a și votat în 1937), cât și în *Anuarul oficial al așezământului* (ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1663/1937, f. 4; *Anuarul Universității Mihăilene Iași, 1930-1935*, Iași, 1936, p. 197).

⁴⁹ Pentru o imagine asupra grupurilor de putere din Facultatea de Drept, vezi Cătălin Botoșineanu, „Ordinea juriștilor. Recrutarea profesorilor Facultății de Drept ai Universității din Iași în primii ani interbelici”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XLIV, 2012, p. 315-339.

⁵⁰ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 977/1921, f. 10.

rectoratul Universității și Facultatea de Drept, decanul acesteia din urmă, profesorul A. C. Cuza, fiind unul dintre actorii disensiunilor. În replică, Consiliul facultății, întrunit pe 6 iunie, a trimis Senatului Universitar punctul său de vedere. Este o retorică care prezintă avatarurile unui conflict aflat în plină desfășurare, mai curând decât mecanismul unor proceduri administrative.

Senatul universitar, întrunit două zile mai târziu pentru a discuta adresa Facultății de Drept, era atenționat că nu avea nici o competență în cazul exmatriculării studentului C. Z. Codreanu și nici calitatea de a se pronunța în cazul profesorului C. Stere. Apoi, pentru A. C. Cuza, suspendarea acestuia a fost decisă de către Consiliul facultății în mod legal, având în vedere dosarul de urmărire penală deschis pe numele său. În lipsa unei decizii definitive a instanței de judecată, nu exista un motiv întemeiat pentru rechemarea lui C. Stere la catedră, cu atât mai mult cu cât solicitarea Senatului venea pe fondul „agitației studentești”⁵¹. Mai mult, în răspunsul facultății juridice se solicita ca situațiile profesorilor V. Arion și C. Stere să nu fie discutate separat. De altfel, în opinia lui A. C. Cuza, competența analizării situației celor doi profesori aparținea doar facultății juridice, care se va pronunța doar dacă aceștia urmau să o ceară. Era în joc interpretarea, eronată ce-i drept, pe care decanul facultății o acorda autonomiei universitare, văzută ca „autonomia facultăților”.

În cuprinsul rezoluției finale a Senatului universitar se consemna indignarea profesorului Traian Bratu, care reflecta asupra modului în care aflase Facultatea de Drept intenția Senatului în cazul Stere, în condițiile în care adresa Universității încă nu fusese înaintată Ministerului⁵². Cel mai probabil, această solicitare a studenților basarabeni nu a mai fost trimisă forului superior central. Pus în gardă, A. C. Cuza a încercat să preîntâmpine orice acțiune a Senatului, dorind tranșarea imediată a competențelor. În opinia acestuia, doar facultatea juridică avea dreptul să se pronunțe și doar după formularea prealabilă a unei cereri de reintegrare de către C. Stere. Era o prevedere ilegală știind că, odată judecat și reabilitat, C. Stere urma să își ocupe catedra fără a mai cere acest lucru. O asemenea poziție de forță a lui A. C. Cuza traducea de fapt dorința de a nu lua în calcul o posibilă revenire a lui C. Stere și, mai ales, refuzul de a credita Senatului universitar calitatea de judecător.

În anul următor, în iunie-iulie 1922, s-a consumat cea mai importantă acțiune de reabilitare a lui C. Stere. Tot în contextul amnistierii

---

⁵¹ *Ibidem*, f. 12.

⁵² *Ibidem*, f. 13.

unor delictе de propagandă prin presă, acesta avea să fie invitat să-și reia activitățile la catedră, în urma ședinței Marelui Colegiu⁵³. Momentul ales pentru a se discuta cazul Stere, la nivelul Universității și al Ministerului Instrucțiunii, nu era întâmplător. Atmosfera față de multe din infracțiunile comise în război era una favorabilă. În 1920, guvernul Averescu a început opera de amnistiere, în timp ce noul guvern liberal al lui Ionel Brătianu⁵⁴ a finalizat procesul de iertare a infracțiunilor din război. Mai important, în acest context, era faptul că, în 1919, liberalii fuseseră cei care l-au suspendat pe C. Stere, iar Universitatea din Iași considera legitim să se adreseze, în vederea anulării suspendării, guvernului Ionel Brătianu.

Forțarea unei rezolvări a cazului la începutul mandatului guvernului Ionel Brătianu traducea intenția Universității din Iași ca liberalii să asume deculpabilizarea lui C. Stere. În martie 1919, acesta fusese eliminat în mod „nejustificat” și același guvern Brătianu trebuia să-l reintegreze. Simbolic, C. Stere și susținătorii săi din Universitatea ieșeană doreau o recunoaștere publică a „vinovăției” liberalilor. Însă, retorica în cazul Stere a luat o turnură mult mai complicată, întrucât Ministerul Instrucțiunii, Universitatea ieșeană, și chiar Stere însuși s-au raportat în mod diferit la conceptul de vinovăție/trădare și limitele amnistiei.

Din punct de vedere legal, în România, faptele și discursurile din Primul Război Mondial asupra cărora planau acuzații de trădare erau amnistiate. Deci, în principiu, și orice dosar de urmărire penală deschis celor care au comis infracțiuni amnistiate deja trebuia prescris. În cazul delictelor de presă, excepția o constituia distribuția broșurilor în cazărmile militare, prevedere care îl viza în mod direct pe C. Stere⁵⁵. În noile condiții, prin excepția introdusă, dosarul acestuia căpăta o altă dimensiune. Trebuie menționat că Universitatea din Iași și C. Stere vedeau diferit contextul amnistierii. Așezământul universitar urmărea să folosească în interesul lui C. Stere iertările succesive acordate de statul român, în timp ce acesta nu dorea să fie apărât ca vinovat, fiind mai

---

⁵³ Ședința și circuitul documentelor întocmite cu ocazia ședinței sunt prezentate eronat de către Zigu Ornea, care citează presa vremii și, astfel, inventează dialoguri între participanți (Zigu Ornea, *op. cit.*, 1991, p. 305-309).

⁵⁴ Guvernul Alexandru Averescu (13 martie 1920 – 13 decembrie 1921); Guvernul Ionel Brătianu (19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926).

⁵⁵ Prevederea avea, cred, darul să tergiverseze situația lui C. Stere, întrucât era greu de dovedit, într-o instanță de judecată, că acesta era autorul distribuirii manifestelor, operațiune care se făcea de către propaganda de război germană. Stere fusese directorul ziarului *Lumina*, care a apărut începând cu 1 septembrie 1917, când, menționând greșit acesta, luptele pe frontul din Moldova încetaseră și „războiul era sfârșit” (C. Stere, *op. cit.*, 1918, p. IV).

curând interesat să-i fie recunoscută nevinovăția prin intermediul instanțelor de judecată. Poate că Stere însuși intuia lipsa unui dosar de urmărire penală și premedita o confruntare cu liberalii pe teritoriul instanțelor. De altfel, în solicitarea Universității către Minister nu s-a făcut apel la decretul de amnistie, în condițiile în care nu se cunoșteau infracțiunile din dosarul de urmărire presupus a fi deschis pe numele lui C. Stere.

Această a doua încercare de a pune în dezbatere cazul Stere s-a consumat în ședința Marelui Colegiu Universitar, din 30 iunie 1922. Unii colegi ai acestuia au încercat să determine Ministerul Instrucțiunii să avizeze întoarcerea profesorului la Catedra de drept constituțional. În acest sens, profesorii au votat o moțiune, prin care făceau „un apel colegial și călduros” lui C. Stere să-și reia activitățile la catedră. O parte dintre aceștia îi erau vechi prieteni, alții, membri ai Partidului Țărănesc, se raliau opțiunilor partidului. Majoritatea profesorilor Universității (29 din cei 55 de profesori agregați și titulari) au votat moțiunea înaintată, din câte se pare, atât Ministerului Instrucțiunii, cât și lui C. Stere⁵⁶.

Vechiul contestatar al lui C. Stere, coleg la Facultatea de Drept și, ulterior, în cadrele Partidului Țărănesc, profesorul de drept civil M. B. Cantacuzino a deschis lucrările Colegiului universitar⁵⁷. Evoluția discuțiilor reflectată în procesul-verbal păstrat în arhiva Universității din Iași este greu de urmărit. Se pare că întrunirea urma doar să ia notă și să voteze moțiunea de invitare a lui C. Stere, preambulul fiind constituit de discursul emoțional al lui M. B. Cantacuzino.

Procesul-verbal al ședinței este unul atipic, în sensul în care nu conține un desfășurător al discuțiilor, ci doar fragmente din dezbaterile acelei zile și adaosuri ulterioare. A fost scris în repezeală și, din câte se pare, majoritatea celor care erau pe ordinea de zi la intervenții au produs un text scris, atașat ulterior la procesul-verbal. Probabil, însemnările au fost datorate intervenției în cadrul dezbaterilor a profesorului de la Facultatea de Științe C. Popovici, un opozant categoric al reabilitării lui C. Stere. De asemenea, semnăturile care conțineau aprobarea memoriului pentru reintegrarea acestuia au fost „culese” înainte de lucrările efective, așa cum reiese din protestul de a doua zi al profesorului C. Popovici⁵⁸. Apoi, ședința a fost orchestrată în sensul prezenței exclusive a profesorilor care nu manifestau o ostilitate vizibilă față de C. Stere. Caracterul

---

⁵⁶ Prezenți au fost 26 de profesori, trei semnând ulterior, nefiind la Iași în 30 iunie (ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 101-102).

⁵⁷ *Ibidem*, f. 91 și urm.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 95.

premeditat al ședinței Colegiul universitar este dovedit și de textul efectiv al convocării, în care, pe ordinea de zi, nu era trecută discutarea cazului Stere⁵⁹.

Deși nu avea nici o competență în administrarea Universității, Colegiul universitar și nu Senatul a fost cel convocat, tocmai pentru a conferi o mai mare legitimitate hotărârilor luate. Votul aparținea astfel profesorilor Universității și nu doar forului său de conducere. În același timp, prezența lui M. B. Cantacuzino, singurul, de altfel, de la Facultatea de Drept, era un semn al acceptării „greșelii” făcută în 1919. Prin participarea profesorului de drept civil era contabilizată adeziunea unui fost coleg care semnase, în martie 1919, hotărârea de suspendare⁶⁰. Mobilizat de un „sentiment de demnitate și de solidaritate profesională”, acesta amintea de reparația morală care trebuia să i se facă lui C. Stere⁶¹. Profesorul Paul Bujor, coleg cu Stere în Partidul Țărănesc, a încheiat lucrările, el solicitând ca, „fără nici o rezervă”, C. Stere să fie rechemat în rândul universitarilor ieșeni, opțiune care „va face cea mai bună impresie în întreaga țară”⁶².

O opoziție semnificativă, neașteptată și care se pare a perturbat ședința, a venit însă din partea profesorului C. Popovici. Fost combatant în tranșeele de la Mărășești, el s-a declarat „mâhnit constatând că dl Stere, ca fost director de ziar inamic, iscălea articole și trimitea ziarele în baloturi în tranșeele noastre”⁶³. Mai mult, a doua zi, pe 1 iulie 1922, profesorul Popovici a adresat un protest oficial împotriva moțiunii prezentate în ședința Marelui Colegiu, considerându-l pe acesta trădător, comparându-l cu colonelul Sturdza, cerând aceeași pedeapsă ca în cazul

---

⁵⁹ În convocare nu se menționa nimic referitor la cazul Stere, Colegiul universitar fiind convocat pentru a se discuta „chestiuni privitoare la organizarea Universității și la situația unor profesori” (*Ibidem*, f. 103). Membrii Senatului au fost convocați la ședință în vederea rezolvării unor chestiuni „administrative și școlare rămase nerezolvate” (*Ibidem*, f. 108).

⁶⁰ Merită amintit faptul că M. B. Cantacuzino își modificase atitudinea față de cazul Stere, întrucât în acele momente tatona înscrierea în filiala locală a țărăniștilor, lucru care s-a întâmplat în toamna aceluia an.

⁶¹ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 99-100. Cuvântarea lui M. B. Cantacuzino a sensibilizat profesorii prezenți, în opinia sa, calitățile morale ale luptătorului pentru dreptatea Basarabiei anulând episodul războiului: „Cel care greșește luptând și suferind e mai interesant decât cel care greșește pentru că nu luptă”. Apoi, G. Ibrăileanu a explicat contextul distribuirii de germani a ziarului *Lumina* în tranșeele românești, prin faptul că acest lucru s-a petrecut doar după încetarea ostilităților, deci în faza de armistițiu.

⁶² *Ibidem*, f. 96.

⁶³ *Ibidem*.

ofițerului care și „el trecuse la germani pentru a apăra țara de ruși”⁶⁴. Apoi, continua el, moțiunea a fost semnată în ședința Colegiului sub influența „unui discurs sentimental”, iar ceea ce nu era permis unui militar nu trebuia acceptat unui civil.

Acest tip de discurs în chestiunea „culpei morale” a lui C. Stere a constituit de fapt și miza tuturor atacurilor împotriva sa. Pentru a-i scoate în evidență absența de la mobilizarea generală (cu toate că unul dintre fiii săi fusese înrolat în armata română), argumentele de acest tip erau vehiculate în general de către foștii mobilizați⁶⁵. Echilibrând perspectiva, trebuie menționate și cazurile altor profesori ai Universității din Iași (Traian Bratu, Petre Andrei) care au luptat pe front și care, la întoarcere, nu și-au idealizat patriotismul prin demascarea „trădătorului” C. Stere. În principiu, poziția semnatarilor memoriului din cadrul Marelui Colegiu universitar viza contracararea acuzației de „trădare” și minimalizarea episodului distribuirii ziarului *Lumina* în tranșeele soldaților români.

În apărarea lui C. Stere a intervenit prietenul său, criticul literar Garabet Ibrăileanu, care a amintit faptul că „nici un articol al d-lui Stere nu a adus vreodată o jignire armatei române, ci doar făcea critici științifice”. Încercând apoi să echilibreze argumentele „pedagogico-patriotice” ale lui C. Popovici, Ibrăileanu a expus modelul național al lui C. Stere, în opinia sa unul de probitate morală: „Stere nu a umblat niciodată după paradă și fasturi, și-l cred singurul care nu a primit nici un ban pentru apărarea nevoilor Basarabiei”⁶⁶. Profesorul de la Facultatea de Medicină, Alexandru Slătineanu, viitorul rector al Universității, s-a raliat și el lui G. Ibrăileanu. Adăuga că, deși era francofil, era „cu totul de acord cu revenirea domnului Stere la catedră”. Momentul emoțional creat de profesorul C. Popovici a fost astfel anihilat, moțiunea în cazul Stere fiind votată favorabil⁶⁷.

La invitația Universității din Iași de a-și relua activitățile profesionale, care forța astfel articolul dedicat acestuia din decretul de amnistie, C. Stere a răspuns la 25 iulie, de la București. Motivările invocate în cele două

---

⁶⁴ *Ibidem*, f. 59-60.

⁶⁵ Ibrăileanu compara situația generalilor care erau mobilizați să denunțe „trădarea” lui Stere, dar care nu puteau oferi nici un răspuns atunci când erau întrebați dacă tot la „acte eroice” se încadra și uciderea țaranilor de către regimentele de soldați conduse de ei în timpul anului 1907. Era un tip de retorică în care ambele părți aveau propria dreptate, argumentele fiind deopotrivă legitime. În schimb, câștigătorii războiului asumau ascendentul victoriei soluției antantofile.

⁶⁶ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 96.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 101.

pagini ale răspunsului se constituie în explicația absenței sale academice din perioada interbelică. C. Stere comunica refuzul său de a veni la Iași și disponibilitatea de a „răspunde la chemarea Universității” doar după finalizarea dosarului său deschis în instanță⁶⁸. Acuzația de „trădător” trebuia anulată de către cei care au emis-o. El rămânea, așadar, în „rezervă”, așteptând rezultatul demersului Colegiului Universitar⁶⁹. Or, hotărârea de a refuza revenirea la catedră, până la finalizarea dosarului său de urmărire, arată că acesta dorea să evidențieze resorturile politice ale cazului. De asemenea, ascunde și dorința lui C. Stere de a provoca o nouă discuție în jurul său, cererea Colegiului universitar ieșean urmând a primi un răspuns de la Ministerul liberal al Instrucțiunii. Jurist fiind, C. Stere înțelegea că faptele sale din perioada conflagrației nu puteau fi încadrate în decretul de amnistie a delictelor de presă, atâta timp cât era introdusă excepția menționată. În fond, Stere intenționa să aștepte ca instanțele de judecată să demonstreze „eroarea” suspendării sale, precum și faptul că guvernul liberal, în mod premeditat, forța rămânerea sa în afara spațiului universitar⁷⁰.

Argumentele sale, invocate în scrisoarea de răspuns, arată noua calitate asumată de C. Stere, de reprezentant al *poporului basarabean* (sintagma îi aparține): „[...] am jertfit pentru ideea de unire a Basarabiei mai mult decât se poate cere unui om”. Era suspendat sub pretextul unei „acțiuni judiciare” care „nici nu se desăvârșește, nici nu se încheie”, iar votul acordat în două rânduri de către alegătorii din Basarabia ar fi trebuit să lămurească cazul său⁷¹. Prin această ultimă idee, un sofism la rigoare, C. Stere identifică „judecătorul” faptelor sale. Numai că, în retorica sa, universitarul ieșean ignora interesat faptul că postura de profesor era

---

⁶⁸ *Ibidem*, f. 109-110.

⁶⁹ C. Stere motiva faptul că nu putea iniția în nume personal acțiunea de reabilitare, întrucât va putea fi interpretată în defavoarea sa și, mai ales, ar fi fost „incompatibilă cu demnitatea de vechi profesor al Universității din capitala Moldovei, ca și cu demnitatea de fost președinte al Sfătuului Țării din Basarabia, onorat de către M. S. Regele cu o înaltă distincțiune pentru partea luată la Actul Unirii” (*Ibidem*, dosar 1004/1921-1922, f. 109-110).

⁷⁰ În presa de stânga ieșeană, favorabilă lui C. Stere, în contextul rechemării sale, era salutată decizia Universității și reluată tema dosarului său de urmărire penală care era plimbat „la multe instituții, a făcut picioare, a călătorit de la o autoritate superioară la alta și, se zice, s-a oprit la reședința regală”. De asemenea, era menționat, ca probă a nevinovăției lui C. Stere, și faptul că omul politic nu dorea anularea dosarului său de urmărire prin amnistie, ci prin desfășurarea anchetei (C. Sorin, „Marele colegiu și d. Const. Stere. Revenirea sa la catedră”, în *Opinia*, 21 iulie 1922, XVIII, p. 1).

⁷¹ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 110.

validată de către Ministerul Instrucțiunii, votul popular conferind doar calitatea de parlamentar.

În cele din urmă, trimisă la Minister, cererea profesorilor Universității din Iași a trezit indignarea ministrului liberal Constantin Angelescu. La 5 august 1922, acesta îi scria rectorului Traian Bratu că nu poate lua act de „rugămintea” adresată pentru că s-ar încălca legea, suspendarea profesorului de drept constituțional fiind legală⁷². Nerecunoscând ca oficială cererea adresată de Marele Colegiu, tratând-o drept o simplă rugămintă, ministrul liberal paraliza în acest mod strategia Universității din Iași. Apoi, pentru a-i impune rectorului T. Bratu și „clubului țărănist” de la Iași adevăratele raporturi ierarhice, ministrul atrăgea atenția că acea încercare „nu poate fi decât neavenită”, C. Stere rămânând suspendat până când Comisia de judecată se va pronunța asupra sa⁷³. Finalul adresei era tratat într-o notă personală. Ministrul C. Angelescu amintea că doar „deferența” pe care o purta Marelui Colegiu îl împiedicau să releve adevăratele rațiuni ale atributelor „nelegală și nedreaptă” cu care forul ieșean calificase suspendarea lui C. Stere⁷⁴. Atitudinea ministrului liberal nu era doar o punere la punct și o demonstrare a „necunoașterii” cazului Stere de către rector, ci arată de fapt starea raporturilor tensionate dintre liberali și țărăniști în acel caz.

Concluzia epistolelor este aceea că nici unul dintre actorii implicați nu își asuma rolul determinant în rezolvarea cazului. Stere nu dorea să ceară Ministerului, în nume personal, lămurirea dosarului său. La rândul său, Colegiul universitar nu cunoștea natura infracțiunilor administrate de parchet împotriva profesorului suspendat și nu îl putea apăra din perspectiva faptelor amnistiate, în timp ce Ministerul Instrucțiunii s-a limitat la soluția delegării competențelor. În acest ultim caz, curioasă este mențiunea făcută de ministrul Angelescu referitoare la așteptarea verdictului Comisiei de judecată, aflată în subordinea sa, din moment ce, în realitate, instanțele de judecată erau cele chemate să se pronunțe.

În presa liberală, găsim un rezumat foarte interesant al cazului Stere. Unul dintre liderii politici ieșeni, Victor Iamandi, a descris fără ocolișuri episodul rechemării la catedră a lui C. Stere. Omul politic liberal a mutat cazul Stere în registrul moralității publice și a justificat atitudinea autorităților prin menajarea susceptibilităților foștilor combatanți dar și

---

⁷² *Ibidem*, f. 111.

⁷³ Asupra rolului lui Stere în Partidul Țărănist, vezi Ion Agrigoroaiei, „Constantin Stere și țărăniștii”, în *Constantin Stere. 140 de ani de la naștere*, Chișinău, Tipografia de Științe a Republicii Moldova, 2005.

⁷⁴ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 111.

pentru a nu intriga masa studenților: „[...] în jurul său s-a creat o atmosferă defavorabilă [...] care n-a fost risipită”⁷⁵. Era propusă o modalitate de lectură a cazului specific învingătorilor, care minimaliza atribuțiile instanțelor de judecată.

Articolul e important pentru că V. Iamandi spune ceea ce Ministerul Instrucțiunii a lăsat doar să se întrevadă în răspunsul trimis Universității din Iași. Politicianul ieșean îi găsește lui C. Stere multe calități universitare. În schimb, episodul suspendării este tratat izolat, pentru a minimaliza absența derulării unei acțiuni în justiție care să lămurească dosarul. Alte fapte erau determinante în opinia jurnalistului, și anume considerații de ordin național și moral care urmau să stea la baza amânării soluției revenirii la catedră a politicianului țărănist. Îi recunoștea acestuia calitățile de profesor meritoriu și, fapt inedit în contextul cazului Stere, a menționat amnistierea faptelor săvârșite de acesta. Deci, în mod normal, omul politic țărănist urma să reintre „în plenitudinea drepturilor sale”. Mai mult, V. Iamandi se îndoia de posibilitatea ca Stere să poată fi acuzat de trădare. Ca „bun basarabean”, C. Stere era îndreptățit să nu susțină alianța cu Antanta, însă „ca cetățean român, ca om de stat în vechiul regat” nu trebuia să rămână în teritoriul ocupat și nici să colaboreze cu nemții. Îi era imputată editarea gazetei în care defăimase statul român (ziarul *Lumina* – n.n.). De la acesta se aștepta să asume o anumită rezervă.

V. Iamandi a identificat și slăbiciunea în argumentele propuse de C. Stere pentru justificarea episodului din război. Acesta și-a apărât convingerile, în mod justificat, ca basarabean, însă nu putea să motiveze acțiunile potrivnice României, desfășurate prin ziarul *Lumina*. În opinia liderului liberal, atitudinea din război va constitui „singurul fapt care rămâne în fața istoriei”⁷⁶. Prin verdictul trasat de omul politic liberal, decizia Ministerului de a menține suspendarea își găsea reala motivare exprimată în presa ieșeană. Conform discursului oficial, prin atitudinea nepatriotică dovedită, C. Stere nu mai întrunea în mod legitim calitățile morale de a îndruma în spirit național pe studenți.

În vara anului 1922, s-a înregistrat ultima încercare semnificativă de a anula suspendarea lui C. Stere. A rămas suspendat până la finalul carierei universitare, ieșind la pensie pentru limită de vârstă, la 1 februarie 1936⁷⁷.

⁷⁵ Victor Iamandi, „Rechemarea d-lui Stere”, în *Mișcarea*, XVII, 6 iulie 1922, p. 1.

⁷⁶ *Ibidem*. Pentru a demonstra caracterul premeditat al inițiativei Universității din Iași, V. Iamandi aducea în discuție și cazul lui V. Arion, suspendat, credea acesta, pentru motive mai puțin grave decât C. Stere și care nu fusese introdus în discuția Marelui Colegiu.

⁷⁷ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Drept, dosar 230/1935, f. 24.

În luna ianuarie 1936, își primea ultima remunerație de la Universitatea din Iași. În toți anii suspendării, a fost plătit cu 60% din salariu, restul fiind încasat de suplinitorul catedrei, care a fost, în majoritatea timpului, profesorul de drept internațional Nicolae Dașcovici⁷⁸.

Concluzii

Atitudinea avută de universitarii ieșeni în perioada războiului, care în mod inevitabil a condus la împărțirea acestora în eroi mobilizați și în „trădători”, s-a transformat, imediat după terminarea conflictului, în prima mare temă cu care profesorii ieșeni au ocupat spațiul dezbaterii publice la Universitatea din Iași. Susținerea alianței cu puterile Antantei i-a transformat pe unii dintre aceștia în purtătorii stindardului răzbunării împotriva „germanofililor”. Dorința de „curățire” a spațiului universitar de elementele care au „trădat”, militând pentru alianța cu Germania, le-a fost satisfăcută prin suspendările profesorilor C. Stere și V. Arion de la Facultatea de Drept.

Singularitatea lui Stere care devine „trădătorul principal” în luptele politice interbelice se datorează și faptului că simultan, în martie 1918 mai ales, Stere a jucat rolul de erou și trădător⁷⁹. Decorat de statul român pentru activitatea sa în slujba unirii Basarabiei, dar în același timp considerat trădător de către antantofili, Stere nu și-a asumat în viața publică, după 1919, un anumit gen de rezervă. Acesta va deveni un caz singular al Universității din Iași, profesorul de drept constituțional fiind suspendat până în momentul pensionării. În jurul revenirii sale la catedră au avut loc mari dispute, care au condus la polarizarea aproape combativă a corpului profesoral.

Mizele au depășit simpla convenție a pedepsirii profesorilor „trădători”, în joc fiind conturarea unor antecedente de la care să fie negociată o nouă ierarhie în cadrul Facultății de Drept și a Universității din Iași. Ethosul universitar interbelic a debutat sub auspiciile acestor

⁷⁸ *Ibidem*, dosar 232/1936, f. 1.

⁷⁹ Deși Iorga este printre puținii care, deși nu crede ipoteza, pomenește faptul că amicii lui Stere vorbeau de o misiune oficială a acestuia odată cu rămânerea la București, în 1916, trebuie studiată posibilitatea, destul de plauzibilă pentru un om de stat de anvergura lui Ionel Brătianu, ca liderul liberal să fi pregătit și o soluție de rezervă în relația cu Germania (N. Iorga, *op. cit.*, p. 237). Zigu Ornea ia în calcul ipoteza lui Pantelimon Halippa legată de însărcinarea dată de Brătianu, fruntașul basarabean având totuși retrospectiv, în 1937, după moartea lui Stere, această supoziție (Zigu Ornea, *op. cit.*, 1991, p. 148-149). Victor Durnea pune la îndoială argumentele presupusei misiuni (Victor Durnea, *op. cit.*, p. 413-414).

dezacorduri între opțiunea antantistă, învingătoare, și cea pentru Puterile Centrale, una falimentară în final pentru statul român. Din punctul de vedere al aplicării legislației penale românești, s-au făcut multe concesii atunci când s-au deschis dosare de urmărire pentru „trădătorii” identificați în rândul corpului profesoral. De altfel, folosirea „culpei morale” drept justificare a suspendărilor anticipa folosirea justiției ca un mijloc eficace de a prelungi o perioadă mai lungă de timp epurărilor dictate în sistemul de învățământ.

În opinia publică și în presa ieșeană, desolidarizarea de C. Stere nu a fost doar un act de frondă față de o politică antinațională și falimentară, ci cuprindea, în fundal, o retorică în sens fondator, bazată pe elogiile aduse liberalilor. În aceste condiții, în primii ani interbelici, acțiunile publice ale universitarilor ieșeni au căpătat o fizionomie aparte, care au conținut de cele mai multe ori o miză politică. Invocând „înalte considerente morale”, statul român a dat curs dorințelor firești ale opiniei publice de a suspenda din instituțiile publice pe cei asupra cărora planau acuzațiile de trădare. Legiuitorul a fost pus în situația să reevalueze valabilitatea unor simple decizii administrative ale așezămintelor universitare, cazurile de „trădare” fiind în final deferite justiției, pentru a legitima hotărârile de suspendare.

Linia adoptată de Ministerul Instrucțiunii, care își deroga competențele și amâna deciziile de reîncadrare a lui C. Stere, era una legitimă, în condițiile în care aștepta finalizarea dosarului deschis de parchetele civile. În contrapondere, susținătorii lui C. Stere au cerut redeschiderea dosarului academic al acestuia în prelungirea decretelor de amnistiere ale infracțiunilor comise în perioada războiului. La o primă lectură, surprinde oarecum faptul că în solicitările adresate de Universitatea din Iași nu erau invocate aceste decrete. Însă, din motivația folosită de așezământul academic și din succesiunea revenirilor asupra cazului Stere în agenda Universității, se observă o lectură atentă a faptelor amnistiate și o inventariere a posibilelor „infracțiuni” instrumentate în dosarul de urmărire. Necunoscând acuzația oficială, susținătorii lui C. Stere nu puteau să-i încadreze faptele între cele amnistiate de statul român. Astfel că acuzațiile de „trădare” și „atitudine antinațională” au rămas sinonime cu atitudinea lui C. Stere din război și l-au condamnat definitiv la excluderea din Universitatea ieșeană. Era o „condamnare” dictată mai mult de asentimentul opiniei publice și nu decisă în urma unui proces juridic. Aceasta deși, așa cum s-a întâmplat în cazul V. Arion, suspendarea trebuia să fie una temporară, care să nu fie transformată într-o pedeapsă efectivă.

Odată cu suspendarea sa, C. Stere avea să considere încheiat capitolul legat de Facultatea de Drept din Iași. În schimb, conștient de înfrângere, a solicitat judecata altei instanțe, cea a electoratului basarabean, care urma să-l trimită în mai multe rânduri în Parlamentul României. Retorica privind denunțarea „regimului pumnului de fier”, după cum numea, în mod forțat și cu tentă de propagandă anti-liberală, administrația română din primii ani ai unirii Basarabiei, devenise marea sa provocare⁸⁰. Această poziționare, în opinia sa, a avut ca urmare permanentizarea „cazului Stere”: „[...] dacă nu răspundeam la chemarea Basarabiei, nu se mai ridica nici un glas de acuzator public”⁸¹. Nici măcar doleanțele studenților basarabeni nu l-au înduplecat să revină la Universitatea din Iași sau să solicite finalizarea dosarului său universitar. Credința că procedase legitim în perioada războiului și că vinovățiile la adresa sa au fost premeditate l-au făcut pe C. Stere să nu forțeze redeschiderea dosarului odată cu venirea la putere a PNT, începând cu anul 1928.

Cazul îndepărtării lui C. Stere de la Universitatea din Iași a constituit mai mult decât o simplă chestiune a învățământului superior românesc. Întregul arsenal de insulte și de calomnii care a însoțit acel moment nu a fost contabilizat retrospectiv de către politicianul țărănist în „lămuririle” sale⁸². Este semnificativ faptul că Stere nu a menționat, în rechizitoriul pe care l-a întocmit propriului „dosar”, momentul suspendării de la Universitatea ieșeană. Probabil, în contextul „deceniului infernal”, acesta și-a minimalizat condiția universitară, acolo unde înțelesese că reintegrarea îi era interzisă. În schimb, a ales să investească în postura care îi oferea șansa reabilitării, cea de „adevărat reprezentant al poporului basarabean, care mi-a dat mandatul de a vorbi în numele său nu din hatârul stăpânirii, ci printr-un adevărat plebiscit împotriva urgiei guvernamentale”⁸³.

Poate, în același timp, chestiuni de ordin personal au făcut ca Iașul și poziția sa la Universitate să nu îi mai apară drept „familiare”, în condițiile în care soția, de care tocmai divorțase, și familia sa încă se aflau în capitala Moldovei. Nu e mai puțin adevărat că, având în vedere trecutul de fost liberal, „moralul Stere” să fi înțeles amănările și evitățile oficiale în cazul suspendării sale drept o modalitate mai puțin brutală de a-l exclude din Universitatea ieșeană. Profesor ilustru de drept constituțional,

---

⁸⁰ Constantin Stere, *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „Cazul Stere”*, București, Atelierul „Adevărul”, 1930.

⁸¹ *Ibidem*, p. 49.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, p. 43.

C. Stere realizase, mai ales după amnistierea unor infracțiuni săvârșite de civili și militari în perioada războiului, că invocarea dosarului de urmărire deschis la instanțele superioare însemna de fapt excluderea și nu doar suspendarea temporară a sa din Universitatea ieșeană.

**“Traitors vs. Patriots” at the End of the Great War.
The Exclusion of Constantin Stere from Iași University
(Summary)**

Keywords: *Constantin Stere, Iași University, First World War, exclusion, betrayal*

The war did not only modify the boundaries between the belligerent states, but also the relationships between people, irreversibly altering their destinies. In the case of Romania, during the inter-war period, the political leaders who supported the Central Powers had to deal with marginalization. The latter were, almost without exception, demonized. The work of “moral regeneration” that accompanied the birth of Great Romania was thus doubled by the “purging” of the “traitors”. As early as during the war, the accusation of betrayal had already become a tradition. The “Antantophiles”, in 1917, and then the “Germanophiles”, in March-October 1918, successively identified their political adversaries by the name “traitor”. In this way, in the institutions of the Romanian state, the inter-war period started under the auspices of searching for “Germanophiles” and establishing war crimes.

During this turbulent beginning, the main “traitor” became the University of Iași professor and National Peasant’s Party member Constantin Stere. The case of his removal from Iași University was more than an issue pertaining to Romanian higher education. The debate around his isolation involved great energy and resources, leading to his being called “the Romanian Dreyfus case”, as Mihail Ralea aptly called it at the time.

Stere received his university degree in Iași where, after graduation, he held the position of professor of constitutional and administrative law of the Faculty of Law starting with 1901; he was also rector of the University in 1913-1916. He was one of the founders of the *Viața Românească* magazine in Iași, one of the ideologists of the “Poporanist” movement, an important member of the liberals and one of the most important peasant party leaders after the war. He was president of the State Council in Bessarabia and one of the important figures in the Union of Bessarabia with Romania on 27th March 1918. Important legal counsellor and politician, Stere was, from the beginning of the war, a public militant for the cause of Romania as an ally of the Central Powers.

The particulars of the Stere case reveal not so much as a judiciary practice, but rather a judiciary line imprinted by the Romanian state on the files of “the

former Germanophiles". When the war ended, in January 1919, the decree through which universities and secondary schools were to suspend from the educational system all those who "had an antinational attitude, inappropriate for the nature and duties of their position". The decree from January 1919 did not state a time limit for the duration of the suspension. The matter was deftly transferred to the juridical system. The university professors, in whose names criminal investigations had been opened, were going to remain suspended *sine die* so as to be later acquitted by the public prosecutor's office.

16 secondary school teachers and three university professors (two from Iași University and the German lecturer from the University of Bucharest) were suspended from teaching. The "traitors" suspensions were dictated by civil institutions, namely the Universities of Iași and Bucharest, which relied on accusations of treason and the criminal prosecution suits opened in their name by military or civilian courts to support their decision. As a consequence, as the sentence of the judicial system was pending, public accusations borrowed the language of the official position on the betrayal of national interests.

In 1920-1922, the Romanian state amnestied most war crimes committed by soldiers or civilians who stayed in the territory occupied by the German army. Collaboration with the enemy was among these war crimes. An exception to these decrees directly concerned Stere, who had been, starting with 1917, the director of the Bucharest newspaper *Lumina*. The newspaper had been dropped by the German aviation into Romanian territory, too, and the exception from the amnesty of crimes mentioned the instance of newspaper and brochure distribution. Curiously, Stere's prosecution file was unknown and, most importantly, no judiciary investigations pertaining to criminal suits were started against the professor. For this reason, they could not include his crimes among the stipulations of the amnesty decrees. Due to this, the 1921-1922 attempts to bring Stere back to his position as professor of Administrative Law at the University of Iași failed. The ministry retorted that Stere's suspension was directly connected to his criminal prosecution investigation, which was not yet finalized. It is for this reason, in our opinion, that Stere was definitively excluded from the University of Iași at the beginning of 1919, although the official term used was "suspension". He remained suspended until the end of his university career, retiring due to his age on 1st February 1936.

It is also true that Stere himself did not want or show any signs of resorting to the clemency of the liberals. He imperatively asked to defend his innocence on trial, but the inquiry, in his case, was never begun. In fact, in 1928-1931, when the National Peasants' Party he was a noteworthy member of, was governing the country, Stere did not return to his university case. He probably understood the official postponements and avoidances from the first years after the war as a less brutal way of being excluded from Iași University. He always thought his conduct during the war was legitimate and the orchestrated guilt was premeditated by the liberal to satisfy the winners' desire for retaliation.